

Diana Stolac - Anastazija Vlastelić

SINTAKSA U PARČIĆEVOJ GRAMATICI HRVATSKOGA JEZIKA IZ 1873. GODINE¹

dr. sc. Diana Stolac - Anastazija Vlastelić, Filozofski fakultet, Rijeka, pregledni članak

UDK 811.163.42'36''1873''
811.163.42'367
811.163.42-05 Parčić, D.

Dragutin Parčić je u Zadru 1873. godine objavio gramatiku hrvatskoga jezika na talijanskom jeziku: "**GRAMMATICA DELLA LINGUA SLAVA (ILLIRICA)**". Nakon detaljne morfologije drugi je dio gramatike (str. 117-184) posvetio sintaksi. Građu je podijelio na tri dijela: **Concordanza (Slaganje)**, **Usò e Reggimento (Poraba i djelovanje)** i **Costruzione (Poredanje rieči)**.

U radu se predstavlja prvi dio sintakse - **Slaganje**, a naglasak je na sintaktičkim razlikama između hrvatskoga i talijanskoga jezika, kako ih je Parčić uočio. Između ostalih, to su slavenski i partitivni genitiv te posebnosti u slaganju kao posljedica postojanja dvojine. Ovima i nekim drugim sintaktičkim posebnostima Parčić nalazi objašnjenja u dijakroniji, npr. priložima ljetos, zimus, jesenas, odnosno ljeti i zimi. Izravne su sintaktostilističke napomene rijetke, kao npr. uporaba sintagmi tipa put putovati u poeziji ili pojašnjenja uz red riječi u rečenici.

Ovom gramatikom Parčić normi nudi i neke sintaktičke značajke koje sljedeći gramatičari neće više normirati, kao npr. uporabu supina uz glagole kretanja.

Parčićeva se sintaksa analizira u kontekstu povijesti hrvatskih sintaktičkih opisa.

Ključne riječi: hrvatski jezik, talijanski jezik, jezikoslovlje, gramatika, sintaksa, Antun Dragutin Parčić

Do pojave **Nove ričoslovice iliričke** Šime Starčevića 1812. godine sve su gramatike hrvatskoga jezika stavljale hrvatski jezik u suodnos s nekim drugim jezikom. Taj je suodnos bio u njima različit. Neke su gramatike bile pisane drugim jezicima, pa su stoga primjeri koji su slijedili pojedina gramatička pravila bili i na hrvatskom i na tom

¹ Izlaganje izneseno na Trećem hrvatskom slavističkom kongresu, Zadar, 15.-19. listopada 2002. u sekciji **Filološka djelatnost Antuna Dragutina Parčića**.

drugom jeziku - npr. na latinskom u Kašića (1604.)², na talijanskom u Ardelija Della Belle (1728.) i Francesca Marije Appendinija (1808.), na njemačkom u slavonskih (Blaž Tadijanović 1761., Matija Antun Reljković 1767., Marijan Lanosović 1778.) i kajkavskih gramatičara (Ignacij Szentmártony 1783., Josip Matijević 1810.). Osim toga hrvatski je postavljan i u suodnos s više jezika, najčešće s latinskim i talijanskim kao u Josipa Jurina (1793.) ili s talijanskim i njemačkim kao u Josipa Voltića (1803.).

Proširimo li područje istraživanja u odnosu na metodološki problem kako promatrati gramatike koje u svojem naslovu nisu gramatike hrvatskoga, nego nekoga drugoga jezika, a namjenjene su hrvatskim čitateljima, onda je tu i veći broj prije svega školskih gramatika latinskoga jezika, kao što su npr. gramatike Tome Babića (1712.) i Lovre Šitovića (1713.), ali i kratka gramatika talijanskoga jezika Jakova Mikalje (1649.), ili pak poduža gramatika francuskoga jezika Šime Starčevića (1812.). Sve one također nude, premda posredne, ali ipak relevantne gramatičke opise hrvatskoga jezika.

Dodamo li tiskanima i rukopisne gramatike, broj se jezika s kojima je hrvatski postavljen u kontrastivni odnos povećava, npr. za slavenske³ jezike s kojima je uspoređen u koncepcijski vrlo složenoj gramatici Jurja Križanića (1665.).

Nakon Starčevićeve *Nove ričoslovice iliričke* počinju i drugi gramatičari pisati gramatike hrvatskoga jezika bez temeljnoga kontrastivnoga odnosa (npr. Vjekoslav Babukić 1836. i 1854.; Antun Mažuranić 1859.; Adolfo Veber Tkalčević 1859., 1862. i 1871.; Vinko Pacel 1860.; Mirko Divković 1890...), ali je i dalje najveći broj gramatika 19. stoljeća hrvatski jezik postavljao u odnos s drugim jezicima. Sada je to najčešće s njemačkim - i u štokavskim gramatikama (npr. Ignjat Alojzije Brlić 1822.; Ilija Rukavina Ljubački 1843.; Rudolf Frólich 1850.; Andrija Torkvat Brlić 1854...) i u kajkavskim (Josip Đurkovečki 1828. i Ignac Kristijanović 1837. i 1840.), a u daleko manjoj mjeri s drugim jezicima (npr. Andrija Stazić 1850. i Jerolim Šutina 1850. s talijanskim; Paul Pierre 1869. s francuskim). Za kontrastivne gramatičke opise za neke druge moderne jezike trebat će pričekati do 20. stoljeća, npr. za engleski.

Osim kontrastivnoga odnosa s modernim jezicima kontinuirano se i suodnos s latinskim (npr. Antun Mažuranić 1839.).

U tom je kontekstu Dragutin Parčić⁴ prije 130 godina završio i u Zadru 1873. godine objavio gramatiku hrvatskoga jezika na talijanskom jeziku: **GRAMMATICA DELLA LINGUA SLAVA (ILLIRICA)**. Već na naslovnoj stranici autor naznačuje da je njegova gramatika kompilacija prethodno napisanih gramatičkih opisa ("compilata da P. Carlo A. Parčić"), ali ta je analiza tema jednoga drugoga rada, kao što je i problem

² Bibliografske podatke za gramatike koje se spominju u tekstu usp. u: Branka Tafra, *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Zagreb 1993., str. 181-186.

³ Premda je u naslovu samo ruski jezik, Juraj Križanić uspoređuje gramatičke strukture gotovo svih slavenskih jezika.

⁴ O životu i djelu Dragutina Parčića (1832.-1902.) te literaturu o njemu usp. Igor Gostl, *Dragutin Antun Parčić*, Zagreb 1998.

naziva jezika u naslovu (*lingua slava*, odnosno *lingua illirica*, u odnosu na naziv hrvatski jezik),⁵ te kontrastivnost u francuskome prijevodu ove gramatike iz 1877. godine.⁶

Nakon više od stotinu stranica vrlo detaljne morfologije, što je za većinu gramatičara uobičajeno najznačajniji dio gramatike, drugi je dio gramatike Parčić u tek nešto manjem opsegu (gotovo 70 stranica, str. 117-184) posvetio sintaksi, čime pripada onim malobrojnim gramatičarima koji pokušavaju sustavno proučiti i predstaviti hrvatsku sintaksu. Ovdje valja posebno spomenuti one gramatičare koji su hrvatsku sintaktičku strukturu opisivali kontrastivno upravo s talijanskom, jer je u njih posebno vidljiva potreba za sintaktičkim opisom.⁷ Najranije je takav kontrastivan sintaktički opis učinio Ardelio Della Bella u svojoj kratkoj gramatici pridodanoj talijansko-latinsko-hrvatskom rječniku - *Dizionario Italiano, Latino, Illirico, cui si permettono alcuni Avvertimenti per iscrivere, a con facilita maggiore leggere le Voci Illiriche, scritte con Caratteri Italiani, ed anche una breve Grammatica per apprendere con proprieta la Lingua Illirica*. Riječ je o *Glavi XXIII.*, gdje na pet stranica velikoga formata niže sintaktičke napomene⁸, zadržavajući se naročito na reksijskim različitostima dvaju jezika. Ipak, najduži sintaktički opis hrvatskoga jezika uspoređen s talijanskim dao je drugi gramatičar talijanskoga porijekla, naturalizirani Dubrovčanin Francesco Maria Appendini u svojoj gramatici naslovljenoj *Grammatica della lingua Illirica* 1808. godine. Više od polovice svoje opsežne gramatike hrvatskoga jezika autor je nazvao sintaksom, podijelivši je u pet dijelova povezanih s vrstama riječi, pa mi u njoj danas iščitavamo niz ne samo sintaktičkih nego možda i više morfoloških i morfosintaktičkih informacija o hrvatskom i talijanskom jeziku.⁹

Stoga Parčić ima vrijedne prethodnike, čijim se prinosima u proučavanju hrvatske sintakse, a i njezinoj usporedbi s talijanskom, svakako mogao služiti i služio.

U Parčićevoj je gramatici odlomak kojemu je usmjereno naše istraživanje naslovljen *Sintassi (Skladnja)*, a građa je podijeljena na tri dijela: *Concordanza (Slaganje)*, *Uso e Reggimento (Poraba i djelovanje)* i *Costruzione (Poredanje rieči)*.

⁵ Usp. Benedikta Zelić-Bučan, *Narodni naziv hrvatskog jezika tijekom hrvatske povijesti*, Jezik 19/1971., str. 1-18, 38-48.; Radoslav Katičić, *“Slovinski” i “hrvatski” kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti*, Jezik 36/1989., str. 97-109.; Diana Stolac, *Nazivi hrvatskoga jezika od prvih zapisa do danas*, Filologija, knj. 27, Zagreb 1996., str. 107-121.

⁶ Usp. članak Vjekoslava Čosića *Francuski prijevodi “Parčićeve gramatike”* u *Zborniku o Dragutinu Parčiću* iz 1993. godine.

⁷ Naravno, i drugi su kontrastivni sintaktički opisi uključeni u starije hrvatske gramatike, kao npr. u slavonskih gramatičara Matije Antuna Reljkovića i Marijana Lanosovića. Usp. Ljiljana Kolenić, *Gramatičarski rad Slavonaca prije preporoda*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Zagreb, Zagreb 1988., rukopis; Ivo Pranjković, *Fonološki i sintaktički opis u prvim slavonskim gramatikama*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, br. 27, Zagreb 1992., str. 123-135.

⁸ Govorimo o sintaktičkim napomenama, jer bi bilo preambiciozno očekivati sustavnu sintaksu na tako malome broju stranica.

⁹ Usp. Lina Pliško, *Hrvatska gramatika Francesca Marije Appendinija*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Zagreb, Zagreb 2003., rukopis.

Naslovi svih odlomaka u gramatici nakon većim slovima istaknutoga talijanskoga naslova imaju u sljedećem retku u zagradi prijevod na hrvatski jezik. Tako možemo sustavno pratiti i Parčićovo sintaktičko nazivlje.

Kako se u sintaktičkim opisima očituje kontrastivni pristup?

Već u prvoj tiskanoj gramatici hrvatskoga jezika, onoj Bartola Kašića *Institutionum linguae Illyricae libri duo* iz 1604. godine, nalazimo u prvome pravilu tekst: "Ako se dvije imenice što se odnose na razne sadržaje nađu u rečenici jedna do druge, onda Latini stavljaju jednu od njih u genitiv. Kod nas se može dogoditi isto, a može se dogoditi i to da iz manje glavne imenice oblikujemo posvojni pridjev, kao *Xidovisu ubilli sina Boxyega (Boxyega umjesto Boga)*" (str. 186).¹⁰ Ovu značajnu razliku u konstruiranju atributa između slavenske i romanske sintakse nisu propustili napomenuti ni sljedeći gramatičari.

Iz niza gramatika koje hrvatske sintaktičke mogućnosti kontrastivno predstavljaju izdvajamo i opet one koje, kao i Parčić, uspoređuju hrvatsku sintaksu s talijanskom, pa zastajemo na opisu Ardelija Della Belle. On izbor između genitiva i akuzativa u funkciji izravnoga objekta vidi više kao problem stila nego značenjski različite ostvaraje: "Con alcuni Verbi si pone elegantemente il Gen. in luogo dell' Acc. *Neghledam truda.*" Osim primjera iz svakodnevne komunikacije kao *imah oghgna, kruha, vodee...*, Della Bella navodi i primjer iz Gundulićeva *Osmana*:

*"Ne ghleda ona, tacje ohola,
Zlata, snaghe, vierre, i Cjasti. (Osm.)"*

Stoljeće kasnije Francesco Maria Appendini u svojoj gramatici uspoređuje različite mogućnosti izricanja izravnoga objekta u hrvatskom jeziku, konkretno primjere partitivnoga i slavenskoga genitiva, gdje ih u gramatiku uvodi pomoću rastavnoga veznika *ili*, npr. *je li kruha, je li vina III ima li kruha, ima li vina; nije kruha, nije vina III nema kruha, nema vina; nije ništa III nema ništa* i sl.

Kako je to u Parčićevoj gramatici?

Pažljivim iščitavanjem Parčićeve gramatike nailazimo, gotovo na svakoj stranici, na nedvojbene dokaze da je Dragutin Parčić jasno uočavao značajne razlike između hrvatske i talijanske sintakse, držeći ih značajnijima nego razlike npr. na morfološkoj razini.

To je potpuno razumljivo jer se morfološke razlike podrazumijevaju, naročito u starijih jezikoslovaca kojima je polazište *gramatika = morfologija*, pa zato i razlike dvaju jezika prvenstveno čine različiti morfološki sustavi.

Sa sintaksom je drukčije. Ona je fluidna, manje je uhvatljiva od deklinacija i konjugacija... Stoga autor koji pokušava opisati sintaksu jednoga slavenskoga jezika, kao što je hrvatski, u suodnosu s jednim romanskim, kao što je talijanski jezik, nužno

¹⁰ Prijevod Radoslava Katičića u: *Gramatika Bartola Kašića*, RAD JAZU, knj. 388, Zagreb 1981.

mora uočiti sve one razlike u konstrukcijama, popisati ih, zatim ih opisati i nakon toga nužno u svojoj gramatici prezentirati kontrastivno.

O tome Parčić u samome uvodu u sintaksu kaže: "U ovom ćemo se dijelu ograničiti na prednost koju pokazuje naročito slavenski jezik, u odnosu na talijanski, izostavljajući ono što je zajedničko u oba jezika."¹¹

Parčić uz to izravno ili neizravno vrednuje ove različitosti, jer dio primjera koje izabire za opis navodi u glavnome tekstu gramatike, a dio u bilješkama.

Ipak, možda se problem najbolje očitava u jednome navodu iz drugoga dijela njegove sintakse, kada mu je jasno da je teško uvijek dobro objasniti razloge ovim različitostima, pa upućuje na ono što kao najbolji način učenja hrvatske sintakse spominju i njegovi prethodnici Della Bella i Appendini - uporabu jezika, u što se naravno uključuju i vrijeme i slušanje i učenje. Parčić, dakle, kaže: "*Različiti talijanski izrazi u kojima se nešto potanko označava ili raspoznaje, prevode se raznim slavenskim prijedlozima, što se može naučiti samo upotrebom. Takvi su npr. odjeća po najnovijem kroju; zubi poput pile; stepenice na zavoj; mlin na vjetar; put uz more ili pri moru; djevojka na udaju; klobuk na žensku; gaće po ingležku itd.*"¹²

U ovome radu Parčićevu trodijelnu sintaksu predstavljamo detaljnim iznošenjem rezultata istraživanja za prvi sintaktički dio gramatike **Concordanza (Slaganje)**. Detaljni prikaz druge i treće cjeline, zbog dužine, bit će temom zasebnoga rada.

Na početku gramatičar definira temeljni pojam iz naslova - *slaganje*: "*Slaganje* tumači način na koji se u rečenici moraju spojiti i slagati se u završecima različiti fleksibilni dijelovi, vodeći računa o rodu, broju, padežu i licu." Parčić iznosi sustavno u pet paragrafa odnose između sintaktičkih kategorija i uvjete koji moraju biti zadovoljeni da bi bili usklađeni različiti fleksibilni dijelovi, odnosno da kod slaganja kao sintaktičkoga odnosa valja voditi računa o morfološkim kategorijama roda, broja, padeža i lica.

Prvi je odlomak o glavnim dijelovima rečenice - subjektu i predikatu, za koje Parčić navodi da ne bi smjeli nedostajati u rečenici, premda odmah dodaje i jednu od značajki hrvatske sintakse - mogućnost da subjekt ne mora biti izrečen, odnosno da se "ponekad može i podrazumijevati".

Parčić na početku iznosi osnovne činjenice: subjekt je najčešće u nominativu, predikat može biti glagolski i imenski, sa sponom kao glagolskim dijelom. Ipak, uočava da time nije opisan odnos subjekta i predikata u hrvatskome, pa uobličava pravila u 9 točaka, s time što većina od njih ima i prateće bilješke.

U prvoj bilješci Parčić govori o posebnostima izricanja subjekta: "U poeziji, a naročito u narodnim pjesmama, imenice muškog roda, koje izvršavaju subjekt, zbog potrebe stiha nalaze se također i u padežu vokativu, npr. *Knjigu piše Care Konstantine.*"

¹¹ Prevela A. V. (odnosi se na sve prijevode iz Parčićeve gramatike).

¹² Sva su isticanja u navodima Parčićeva.

Time je autor odmah naglasio postojanje sintaktičkoga izbora u različitim funkcionalnim stilovima. U drugoj, pak, bilješci upućuje na posebnosti imenskoga predikata: "Upravo kada imenica izvršava predikat, ona se, s prethodno spomenutim glagolima, može također nalaziti i u padežu instrumentalu, kao: *On je bio učiteljem kad sam ja bio djetetom.*; *U kratko postade zapovjednikom.*; *Tko se ovcom čini vuci ga izjedu.*" Ovu jezičnu činjenicu ne uočavaju svi Parčićevi prethodnici, što, naravno, ovisi i o književnojezičnome tipu koji su opisivali.

Jedna od bilješki dalje upućuje na mogućnosti izricanja partitivnosti: "Ova se imenica ponekad podrazumijeva i pojavljuje se samo u genitivu (slaže se s oni), te zamjenjuje subjekt, kao: *Došlo je na pazar konja i volova.* podrazumijeva *množivo, izobila.*"

Razliku u hrvatskoj i talijanskoj sintaksi u vezi s ovim problemom pokazuje sljedeća bilješka: "U mnogim bi se izloženim slučajevima moglo također oblikovati i na talijanski način, tj. slažući glagol sa subjektom, kao u navedenim primjerima: *Većina je protuglasovala. Mnoge su godine prošle. Štoviše, nekoliko i ovoliko,* kada se odnose na broj manji od pet, radije preuzimaju ovaj način slaganja, kao: *Prije nekolicke godine: Napisao sam nekolicke knjige.* tj. manje od pet; dok: *Napisao sam nekoliko knjiga.* nagovještava jedan veći broj." Posljednji primjeri posebno su zanimljivi sa stanovišta današnje norme.

Da može nekada oboje, jasno pokazuju rečenice s niječnom preoblikom: "Niječni glagolski predikat, osobito glagola *nebiti, neimati*, može se ne slagati sa svojim subjektom, i u tom se slučaju upotrebljava bezlični način, kao: *Neima ili nije gospodara kod kuće.*; *Nestalo nam je ognja i vode.*" te prateća bilješka: "Također ne nedostaju suprotni primjeri, s obzirom da se može reći: *Gospodar nije kod kuće.*; *Oganj i voda su nam nestali.*, ali prvi je način pravilniji." Parčić, dakle, konstatira mogućnost izbora, ali daje i normativnu uputu - što je pravilnije. Naravno, sa stanovišta 19. stoljeća, jer svako vrijeme treba donositi svoje prosudbe o parovima pravilno-neppravilno, neutralno-stilogeno i sl.

Da je cilj ovoga sintaktičkog opisa kontrastivnost dvaju jezika, jasno se vidi i u ovome paragrafu: "Ako subjekt zamjenjuje pokazna zamjenica koja se pomoću glagola *biti* spaja s imenicom, onda ona uvijek ostaje u jednini srednjeg roda, premda je u talijanskom u potpunom skladu, npr. *Ovo je moj brat.*; *Je li ono vaša kuća?*; *To su moje knjige.*"

U središtu Parčićeva zanimanja u ovome dijelu sintakse svakako je i kongruencija, koju uočava kao problem koji različiti jezici različito rješavaju, pa im valja posvetiti detaljan opis. Stoga prvo donosi pravila i primjere, a bilješkama pojašnjava specifičnosti. Tako pravilo: "S više subjekata različitog roda i broja, predikat se nalazi u množini i slaže se radije s muškim nego ženskim rodod, te sa ženskim radije nego srednjim rodod: *Otac i mati su otišli.*; *Brat, sestra i nevjesta došli su mi u pohode.*; *Kriepost i mudrost obogaćuju čovjeka.*", u prvij bilješci Parčić pojašnjava: "Mogu se naći primjeri

u kojima predikat ostaje također u jednini i slaže se s najbližom imenicom, posebno kada su subjekti nežive stvari, npr. *Crkva i škola je potrebna.*”, a u drugoj bilješci još dodaje: “Ako je predikat rastavljiv, tj. ako se sastoji od pomoćnog glagola i od participija (glagolski pridjev), prvi se slaže s prvim subjektom, a drugi s drugim, npr. *Dvorovi su i kuća poplavljena.*” Poznavatelji kongruencijskih odnosa u hrvatskom jeziku, naravno, mogu utvrditi da sve Parčićeve zamjedbe nisu uvijek bile uspješne.

Sljedećim paragrafom nastavlja kontrastiranje pravila o kongruenciji u hrvatskom i talijanskom, ali i uočavanje istovrsnih postupaka: “S više subjekata različitih lica, predikat se radije slaže s prvim nego drugim, te radije s drugim nego trećim licem, tj. zadržava upotrebu koju u takvom slučaju također slijedi i talijanski jezik.”

Poseban paragraf posvećuje odnosu subjekta i participija, pa kaže: “U vremenima složenim pomoću pomoćnog glagola i participija vlastitog glagola, s participiom se postupa kao da je predikativna dopuna, stoga se sa svojim subjektom slaže u rodu i broju; dok u talijanskom s pomoćnim glagolom *avere-imati* participij uvijek ostaje u jednini, npr. *Mi smo prijeli.; Otac i mati su mi to naredili.*” I ovdje je razvidno da je pokušao objasniti svaku uočenu sintaktičku razliku, premda je ipak više riječ o uočavanju nego o objašnjavanju pojave.

U opisana dva paragrafa Parčić je naveo i niz primjera sročnosti unutar sintagmi s brojevima i imenicama, te posebno zbirnih imenica i predikata, što je i u današnjim gramatikama obvezatan dio opisa kongruencijskih odnosa te također dosta složeno objašnjeno. Možemo zaključiti da je Parčić dobro uočio problem i dosta uspješno ga opisao. Za ilustraciju možemo navesti nekoliko njegovih primjera, među kojima lako prepoznamo one koji se i danas navode kao uzorci u gramatikama: *Dva su bora naporedo rasla; Tri su momka kući dolazila; Prošla su dvadeset i četiri sata; Propadoše gospoda starinska; Telad su izišla na pašu; Njegova su djeca slabašna i kržljava...* Posljednji primjer pokazuje, smještanjem u niz uz zbirne imenice *gospoda* i *telad*, njegovo dobro percipiranje imenice *djeca* kao zbirne imenice, a ne kao množine imenice *dijete*.

Pravila uporabe atributa Parčić započinje definiranjem atributa: “Atribut se (što ne valja pomiješati s predikatom) kao epitet, tj. u obliku pridjeva ili participija, bilo da se odnosi na jednu imenicu, bilo da se istodobno odnosi na više različitih imenica, poštujući slaganje, upotrebljava na sličan način kao u talijanskom jeziku”. Do izjednačavanja atributa i epiteta dolazi, naravno, zbog visoke čestotnosti uporabe sročnoga atributa izraženoga pridjevom te stilske funkcije epiteta kao ukrasnoga pridjeva u književnome tekstu. Ovu će metodološku pogrešku razriješiti tek suvremene sintakse.

S druge je, pak, strane Parčićevo definiranje apozicije kao vrste atributa na tragu suvremenoga poimanja atribucije kao preoblike rečeničnoga ustrojstva. Što se sročnosti tiče, jasno kazuje da je nužno slaganje u padežu, što se dobro vidi iz primjera: *Sveti Petar sjede u Rimu, središtu izobraženoga svieta.* Moramo napomenuti da je Parčićev

primjer bolji od suvremenih primjera za slaganje apozicije s imenicom koja joj omogućuje uvrštavanje u rečenicu, jer je izabrao dvije imenice različitih rodova (*Rim : središte*), dok suvremene gramatike često donose parove tipa *Petar : učitelj*, gdje se osim iste gramatičke kategorije roda ostvaruje i ista prirodna kategorija spola, pa primjeri pokazuju osim nužne sročnosti u padežu i neobvezatnu sročnost u rodu i broju.

U nastavku Parčić utvrđuje isti postupak uvrštavanja i u talijanskom jeziku - "kada imenici prethodi rječca *di*, kao: *Mjesec Rujan; Grad Zadar u Kraljevini Dalmaciji."*

Za razliku od kratkoga teksta o atributu, objekt je šire opisan, što je u skladu s tradicijom Parčičevih prethodnika u hrvatsko-talijanskom kontrastivnom sintaktičkom opisu - Della Belle i Appendinija.

Objekt se u sintaksu uvodi kao proširak u jednostavnoj rečenici sastavljenoj od subjekta i predikata: "Jedna se jednostavna rečenica proširuje vrlo često također objektom, što je točno ona osoba ili stvar na koju pada radnja glagola."

Već u prvome pravilu Parčić govori o semantičkoj razlici koja se može ostvariti izborom objekta u akuzativu ili u genitivu uz isti predikatni glagol, a koju poznaje i talijanski jezik. To su akuzativ "kada se radnja proširuje na cijeli objekt" (*Daj mi knjigu*) i partitivni genitiv "kada se proširuje samo na njegov dio" (*Dajte mi kruha*).

Druga, pak, mogućnost izbora između objekta u akuzativu i objekta u genitivu, ali ostvarena samo u zanižekanim rečenicama, ne donosi semantičku razliku. Naravno, riječ je o slavenskome genitivu (*Nijesam ni roditelja ni braće vidio*), koji je za Parčića prvotni izbor. On, naime, tek u bilješkama navodi mogućnost izbora akuzativa, ali napominje da je to "vrlo rijetko" i u određenim okolnostima. Mora se reći da je njegov opis uvjeta koje navodi vrlo nejasan i svakako ne govori o stilističkoj biti razlike između akuzativa i genitiva u zanižekanoj rečenici ("1. kada se slaže s drugim glagolom koji se nalazi u infinitivu: *Nećeš dlanom zakloniti sunce*; 2. kada je suprotstavljen drugom potvrdnom glagolu i slijedi ga: *Vode babu, kad nemaju djevojku*, ako mu već ne prethodi: *Tko nema glave ima pete*").

Parčić također nedovoljno precizno objašnjava jednu glagolsku dopunu u instrumentalu. Za nj uopće ne nudi sintaktički sinonimni lik strukture za + akuzativ, premda ga jezik poznaje, a bio bi i jednostavniji talijanskim govornicima zbog postojanja istovrsne sintagme u talijanskom jeziku. Parčić kaže: "Ako je objekt popraćen imenskim atributom ili apozicijom, što se događa iza glagola *fare-raditi; leggere-čitati; nominare-imenovati; credere-vjerovati; stimare-procijeniti* i sličnima, ovaj se može slagati s njim, ali se češće stavlja u instrumental, iako mu u talijanskom prethode prijedlozi: *a-na; per-za; in-u*, npr. *Izabrati koga kraljem*.; *Imenovati tajnikom*." U bilješci još proširuje opis na promjene nastale pasivnom preoblikom rečenice: "Isto se događa ako se prijedlog pretvori iz aktivnog u pasivni, kao: *Saul bi postavljen kraljem nad Izraelom*."

Vidimo da je Parčić ovu uporabu instrumentala označio kao objekt. Suvremena sintaksa primjere tipa *imenovati* + *instrumental* označava kao proširak u instrumentalu s prelaznim glagolom¹³, a komentiraju se i sinonimne sintagme: "I glagoli *imenovati*, *izabrati*, *postaviti*, *namjestiti* mogu se osim instrumentalnim izrazom proširiti prijedložnim izrazima s *kao* i *za*", npr. *Imenovao ga je vrhovnim upraviteljem Kraša* u odnosu prema: *Postavili su ga za čuvara*.¹⁴

Pravila o uporabi objekata završava jednom zanimljivom sintaktostilističkom napomenom: "U slavenskom se jeziku, naročito u poeziji, često koristi takozvani *unutrašnji objekt*, tj. imenica istovjetnoga glagolskog korijena, ili barem sličnog značenja, koja se nalazi u akuzativu, s neprijelaznim glagolima kao: *put putovati* (*viaggiare*), *lov loviti* (*cacciare*), *dan danovati* (*passare il giorno*), *boj biti* (*combattere*), *sanak sniti* (*sognare*) itd. Slična upotreba nije nepoznata ni u talijanskom jeziku: *morir morte onorata* - *mrijeti časnom smrću*; *viver vita felice* - *živjeti sretnim životom...*" Izravne su stilističke napomene u ovoj gramatici rijetke, isto kao što je rijetko i pozivanje na književnoumjetnički diskurs. Nizanje paralelnih sintagmi na oba uspoređena jezika pokazuje postojanje sličnih postupaka, ali i različite realizacije u konkretnim jezičnim sadržajima.

Posljednji odlomak prvoga dijela sintakse u Parčičevoj gramatici posvećen je zamjenicama. Navode se četiri sintaktička pravila, koja opisuju uporabu zamjenica u rečenici u različitim sintaktičkim funkcijama, njihovu kongruenciju te posebno uporabu odnosnih zamjenica *koji* i *što* kao veznika u složenim rečenicama.

Tako prvim pravilom autor podsjeća na posebnosti zbirnih imenica i proširuje pravilo o sročnosti zamjenice: "Lična zamjenica, koja se odnosi na zbirne subjekte *gospoda*, *djeca* itd. (§. 81. br. 4) stavlja se u množinu, npr. *Gospoda su nam došla*, *valja ih počastiti*."

Kao poseban kongruencijski problem stranim se govornicima hrvatskoga jezika nameće i uporaba odnosnih zamjenica *koji* i *što*, te posebno izbor između ovih dviju mogućnosti. Parčić donosi čak tri pravila koja bi mogla pomoći strancima u izboru: "2. Odnosna zamjenica *koji*, *a*, *e* slaže se, kao i u talijanskom, u broju i licu s imenicom na koju se odnosi. Ako glavna imenica ima u apoziciji drugo ime, odnosna se zamjenica može slagati i s jednim i s drugim, kako se nekome sviđa, npr. *Rieka Dunaj, koja ili koji natapa slavenske države*.; 3. Odnosna zamjenica *što*, koja se može koristiti umjesto *koji*, ostaje nepromijenjena za sve rodove i brojeve, ali joj se u zavisnim (kosim) padežima pridružuje zamjenica trećeg lica u padežu koji zahtijeva glagol, npr. *Knjige, što si mi ih poslao*.; 4. Talijanski izrazi *colui che-onaj koji*; *quegli che-onaj koji*; *coloro oni*, *e*, *a*; *quali-koji* i slični, na slavenskom mogu biti prevedeni s jednom jedinom odnosnom zamjenicom *koji*, koja se i tada mora slagati u padežu s imenicom na koju se odnosi, npr. *Koji ljudi zlo rade, kani ih se*."

¹³ Usp. Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1986., str. 97-98.

¹⁴ Isto, str. 98.

Ova su posljednja pravila jasno pokazala da su dva kontrastirana jezika u ovome sintaktičkom opisu - hrvatski i talijanski - svaki sa svojim sintaktičkim posebnostima često izrazito razlikovna, ali da često postoje i jednakovrijedne strukture. Kao i drugdje u jeziku, i ovdje ostaje otvorena mogućnost izbora, koju onda treba prilagoditi kontekstu, a najbolje se to vidi u Parčićevu navodu "kako se kome sviđa".

Ovdje su analizirani primjeri samo prvoga poglavlja Parčićeva sintaktičkoga opisa hrvatskoga jezika. To jasno pokazuje kakav je Parčićev pristup sintaksi hrvatskoga jezika, a još više kakav je njegov odnos prema kontrastivnom prikazu sintaktičkih razlika između hrvatskoga i talijanskoga jezika.

U nastavku svojega sintaktičkog opisa hrvatskoga jezika Parčić je detaljno opisao uporabu svake vrste riječi u rečenici, a najviše je mjesta posvetio sintaksi padeža. Također valja reći da je neke sintaktičke pojave opisao kao posljedice dijakronijskih procesa, kao npr. suvremene probleme u slaganju postojanjem dvojine ili tvorbu priloga *ljetos*, *zimus*, *jesenas*, odnosno *ljeti* i *zimi*. Za neke sintaktičke činjenice iz hrvatske jezične povijesti Parčić nalazi razloge za normiranje u svojoj gramatici, premda ih sljedeći gramatičari više neće normirati, kao npr. uporabu supina uz glagole kretanja. Između rijetkih izravnih sintaktostilističkih napomena u posljednjem dijelu svoje sintakse Parčić daje i neka pojašnjenja uz red riječi u rečenici, a time će se baviti i sintaktički opisi kasnijih gramatika.

Parčićevu smo sintaksu analizirali u kontekstu povijesti hrvatskih sintaktičkih opisa i možemo utvrditi da je u njoj, kao i u ranijim sintaksama, prvenstveno riječ o morfosintaksi te o podcrtavanju uočenih sintaktičkih značajki, kako istih tako i različitih, u odnosu na kontrastirani talijanski jezik.

LITERATURA

1. Stjepan Bosanac, *Ocjena Dellabelline gramatike (Prilog za istoriju hrvatske gramatike)*, Nastavni vjesnik, časopis za srednje škole, knj. IX, Zagreb 1901.
2. Igor Gostl, *Dragutin Antun Parčić*, Matica hrvatska, Zagreb 1998.
3. Radoslav Katičić, *Gramatika Bartola Kašića*, RAD JAZU, knj. 388, Zagreb 1981.
4. Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, JAZU - Globus, Zagreb 1986.
5. Radoslav Katičić, "Slovinski" i "hrvatski" kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti, *Jezik* 36/1989., str. 97-109.
6. Ljiljana Kolenić, *Gramatičarski rad Slavonaca prije preporoda*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Zagreb, Zagreb 1988., rukopis.
7. Milan Moguš, *Križanićeva hrvatska gramatika*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 19, Zagreb 1984.
8. Dragutin Parčić, *Grammatica della lingua slava (illirica)*, Zadar 1873.

9. Lina Pliško, *Hrvatska gramatika Francesca Marije Appendinija*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Zagreb, Zagreb 2003., rukopis.
10. Ivo Pranjković, *Fonološki i sintaktički opis u prvim slavonskim gramatikama*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, br. 27, Zagreb 1992., str. 123-135.
11. Diana Stolac, *Nazivi hrvatskoga jezika od prvih zapisa do danas*, Filologija, knj. 27, Zagreb 1996., str. 107-121.
12. Branka Tafra, *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Matica hrvatska, Zagreb 1993.
13. Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 2002.
14. *Zbornik o Dragutinu Parčiću*, Zadarska smotra, god. XLII, br. 3, Zadar 1993.
15. Benedikta Zelić-Bučan, *Narodni naziv hrvatskog jezika tijekom hrvatske povijesti*, Jezik 19/1971., str. 1-18, 38-48.

SUMMARY

Diana Stolac - Anastazija Vlastelić

SINTAX IN THE GRAMMAR OF CROATIAN LANGUAGE WRITTEN BY PARČIĆ IN 1873

Dragutin Parčić published a grammar of Croatian language in Italian, in Zadar, in 1873: "GRAMMATICA DELLA LINGUA SLAVA (ILLIRICA)". The first part of the book deals with morphology in detail and it is followed by the part dedicated to the syntax (pg 117-184). The material is divided into three parts: Concordanca (Agreement), Uso e Reggimento (Usage and Function) and Construzione (Word Order).

The work deals with the first part of the syntax - *Agreement* and the emphasis is put on the syntactic differences between Croatian and Italian languages, observed from Parčić's perspective. Among other things, he covers the genitive of negation, partitive constructions in genitive case, as well as special aspects of concord as a result of a dual form. Most of the mentioned as well as some other features are explained in the terms of diachronic linguistics, for example, adverbs *ljetos*, *zimus*, *jesenas* (this summer, this winter, this autumn), or *ljeti* and *zimi* (in summer, in winter). Nevertheless, direct stylistic comments on the level of syntax are rare. For instance the use of syntagms such as *put putovati* in poetic language or a comments on word order in a sentence. Through this grammar book, Parčić also tries to establish a language norm for some syntactic features. For example, he deals with the usage of supine with the verbs of motion. However future grammarians dealt with such features in prescriptive grammar books no more. To conclude, Parčić's syntax is commonly used for the analysis in the context of the history of the Croatian syntactic descriptions.

Key words: Croatian language, Italian language, linguistics, grammar, syntax, Antun Dragutin Parčić